

УДК 355.231(497.1)“1944/1954”
355.232(470)“1944/1954”

Мр Сања Петровић Тодосијевић

„ПРОИЗВОЂЕЊЕ“ ХЕРОЈА. ШКОЛОВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДЕЧАКА У СУВОРОВСКИМ ВОЈНИМ ШКОЛАМА У СССР-У 1945–1954.*

Апстракт: Рад представља покушај да се предоче околности под којима је југословенска држава непосредно по окончању Другог светског рата донела одлуку о упућивању групе од око деведесет дечака у суворовска војна училишта у СССР-у ослањајући се на старе праксе у процесу трансформације и конституисања „новог социјалистичког човека“. Истражени су неки од аспеката образовања и васпитања југословенских дечака у СССР-у, као и однос државе према „ефекти-ма“ боравка деце из Југославије у Совјетском Савезу. Посебна пажња је посвећена повратку југословенских држављана у земљу након разлаза две земље у лето 1948.

Кључне речи: Југославија, СССР, „деца борци“, детињство, војска, Други светски рат, суворовци, школовање, ОУН, Црвени крст

Деца борци

Без обзира на чињеницу што никада није пребројала жртве својих најмлађих грађана, у годинама после рата, југословенска држава се интензивно служила представом детета жртве рата како би јасније позиционирала улогу деце у „новој“ држави. Једно од најприсутнијих лица детињства у јавном простору, у првим поратним годинама, било је лице детета борца. Са једне стране, оно је припадало корпусу жртава свих узраста који су се активно борили за слободу. Са друге стране, оно је експлицитно требало да афирмише дечију жртву као ону која је пала за слободу легитимишући на тај начин децу као друштвену групу која у годинама после рата мора имати активну улогу у процесу изградње

*Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

социјализма. Први чланак о деци ратницима, односно војницима појавио се у београдској *Политици* већ 3. новембра 1944. године. Чланак под називом „Из великих дана ослобођења Београда“ требало је да истакне улогу коју су најмлађи Београђани одиграли у овој бици.¹ Непуних месец дана касније исте новине су објавиле чланак „Смрт пионира Јошке“.² Давањем значајног простора у медијима преносу посмртних остатака и сахрани „београдских омладинаца“ Саше и Тамаре³ а онда и отварању дечијег дома истога имена на Дедињу,⁴ крајем 1945, требало је скренути пажњу на жртву коју су деца и млади дали у борби против окупатора и у борби за стварање „нове“ Југославије. Инсистирањем на чињеници да су у рату као борци страдали и најмлађи отварао се простор за стварање приснијег односа деце и државе којим ће у будућности доминирати „нова осећајност“.

Реалност је била знатно комплекснија од слике коју је требало неговати у јавности. Прва мирнодопска школска година, 1945/46. представљала је „нови почетак“ не само за ону децу која су током рата са краћим или дужим паузама тј. нередовно похађала школу већ и за оне дечаке и девојчице који су се као партизани борили у редовима Народноослободилачке војске Југославије. Окончањем рата и демобилизацијом великог броја војника, највећи број припадника војних јединица се вратио кући. Већина поменутих деце није имала где да се врати, због чега су овакви случајеви остајали у надлежности војске, која је од самога почетка заузела став да се питање збрињавања деце ратника мора решавати унутар војске, али и као део далеко ширег плана збрињавања ратне сирочади. Војне власти констатовале су у јуну 1945. да се „најмлађим борцима који су прошли кроз све тешкоће рата поклања врло мала или никаква пажња“⁵ па су предложена два решења. Прво је предвиђало отпуштање из штабова, јединица, команди и установа војске свих бораца „рођених 1928. и млађих“, како би наставили своје животе и школовање „у цивили“. Друго, далеко заступљеније и популарније решење предвиђало је „груписање“ наведених узраста у „омла-

¹ „Из великих дана ослобођења Београда“, *Политика*, 3. новембар 1944.

² „Смрт пионира Јошке“, *Политика*, 30. новембар 1944.

³ „Комеморација брату и сестри београдским омладинцима који су пали у борби за слободу“, *Политика*, 28. јул 1945; „Пренос и сахрана београдских омладинаца Саше и Тамаре“, *Политика*, 9. новембар 1945.

⁴ „Отварање Дечијег дома Саша и Тамара на Дедињу“, *Политика*, 10. септембар 1945; „Дечији дом Саша и Тамара“, *Политика*, 11. октобар 1945.

⁵ Војноисторијски архив (ВИА), Команда СБУ бригаде 53. дивизије, 491/68/45, Допис вршиоца дужности политичког комесара Штаба Шесте армије политичком комесару 53. дивизије, 28. јун 1945.

динске батаљоне армије“⁶ како би у будућности наставили школовање и везали свој живот за војску, која је за већину, сада већ младића од седамнаест година и мање, представљала једину породицу и сигурност.

Спремност војске да прихвати оне које је на неки начин „одгајила“ требало је да представља предност у процесу формирања једног од најзначајнијих „стубова“ југословенске државе. Приврженост најмлађима ишла је у прилог процесу формирања најлојалнијих кадрова, као и моћне војне силе. Ослањајући се на овакву политику, начелник Политичког одељења Штаба Шесте армије је септембра месеца 1945. закључио: „Све оне из 1941, 42, 43. и 44. године, који су без родитеља или су им породице сиромашне тако да се не могу од куће школовати, треба задржати, као и оне који желе да остану код нас и имају воље за учење“⁷.

Потреба за груписањем најмлађих бораца имала је своје узроке не само у чињеници да се радило о младићима истог узраста, сличног војног и животног искуства него и у потреби да се групише будућа војна елита чије ће претходно искуство представљати не недостатак већ „педигре“. Септембра 1945. године могло се чути мишљење: „У нашој Армији по свим јединицама има маличан број бораца млађих од 16 година. Они су махом добровољци, а потичу скоро сви из партизанских породица које су не само одане ствари Ослободилачке борбе већ су и у већини случајева страдале, прогањане, многе од њих и уништене од окупатора и њихових слугу... Обзиром на то да су се у нашој земљи и посебно у нашој Армији углавном средиле прилике, данас је већ сасвим могуће, а и нужно поклонити им најозбиљнију пажњу и подузети све да их васпитавамо, учимо и развијамо на општепросвјетном раду, војнички, политички и културно, како би осетили нашу бригу за њих, постали најкориснији чланови наше заједнице, а у исто време и одужили се њиховим породицама“. Сматрало се да рад са дечацима треба „развијати“ у три правца: „1. Учити их и васпитавати тако да постану добри војници, како би се касније кроз академије и специјалне војне школе оспособили за официре; 2. Учити их и развијати у општепросвјетном и културном смислу, како би од њих кроз разне стручне и друге школе постали добри љубитељи науке; 3. Развијати их кроз разне радионице у

⁶ ВИА, Штаб Шесте армије, 466/68/148, Допис вршиоца дужности политичког комесара Штаба Шесте армије Команданту чете за везу, 10. октобар 1945.

⁷ ВИА, Бањалучко војно подручје 512/68/36, Допис начелника политичког одељења Штаба Шесте армије политичком комесару 13. личног војног подручја, 13. септембар 1945.

нашим јединицама у добре специјалисте и мајсторе: механичаре, тенкисте, авијатичаре итд.⁸

Назначени „развојни правци“ указивали су на потребу али и намеру државе да „једним ударцем“ реши више проблема. У том смислу „нова“ југословенска држава радо се ослањала како на предратна искуства тако и на нове пријатеље. Одлука југословенског политичког и војног врха, која је донета непосредно по окончању рата, да се баш ови дечаци школују у великом броју војних школа у СССР-у представљала је одраз не само актуелне спољне политике, на коју се унутрашња морала ослањати, већ и социјалну „интервенцију“ која је за бројну југословенску децу била спас у егзистенцијалном смислу. Упућивање деце на опоравак и школовање у СССР и у друге земље „народне демократије“, попут Чехословачке,⁹ било је, поред збрињавања деце у „туђим породицама“,¹⁰ концентрисаним дечијим насељима у Банату¹¹ и домовима

⁸ Исто.

⁹ Више о томе у: Milan Sovilj, *U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1949*, Beograd, 2012, str. 255.

¹⁰ Децембра 1945. Одељење за заштиту матера, деце и младежи Министарства социјалне политике констатовало је да се овакав вид збрињавања деце сматра адекватним јер се услед недостатка зграда велики број деце не може у кратком временском року сместити по домовима. Поред тога, збрињавање деце по породицама било је далеко јефтиније за државу. Адекватна „потрага“ за породицама које би се прихватиле улоге старатеља непосредно по окончању ратних сукоба, испоставило се, није била могућа. Због алармантности проблема, лошег психо-физичког стања у коме су се деца налазила, породице су биране без провере и селекције. Смештај у „туђе породице“ показао се врло брзо као лоше решење за многе дечаци и девојчице који су у новим срединама и тзв. породичном окружењу више третирани као помоћна радна снага него као деца којој је потребна нега, брига и љубав. О социјалном збрињавању деце видети више у: Сања Петровић Тодосијевић, „У сваком Бугарину имали смо оца, а у Бугарки мајку. Југословенска деца у Бугарској 1945. године“, *Токови историје*, 3/2013, стр. 173–206.

¹¹ У децембру 1944. израђен је Правилник за пословање групних дечјих домова и концентрисаних дечјих насеља у Банату. Бројне, ранијом одлуком конфисковане а затим и напуштене куће, пре свега банатских Немаца, послужиле су као простор за смештај и бригу о деци без родитељског старања. Групни дечији домови су представљали стручне установе за смештај, збрињавање, социјалну и здравствену заштиту и васпитање „ратне сирочади, незбринуте избегличке и друге социјално тешко угрожене деце без породичног старања, а која се из ма којих разлога не могу збринути и повољно заштитити у концентрисаним дечјим насељима“. Групни дечији дом чинила су два или више дечијих домова у којима живи најмање 200, односно највише 1.000 деце, а који се удружују у једну групу дечијих домова чиме постају једна административно-економска јединица са заједничком локалном централом административном управом. Елементарна јединица за смештај деце у концентрисаним дечијим насељима била је сеоска кућа са постојећим или напуштеним „домородачким домаћинством“. Концентрисано дечје насеље се могло образовати само тамо где се у „збијеном насељу“ налазило најмање 40 кућа за смештај најмање 200 деце. Архив Југославије (АЈ), 671–8–13, Нацрт Правилника за пословање групних дечјих домова и

за децу без родитељског старања у Бугарској,¹² један од видова збрињавања социјално угрожене деце после рата.

У туђини

Организован одлазак младих људи на школовање у иностранство представља праксу која на јужнословенском простору није била непозната ни у 19. веку, ни у првој половини 20. века. Како истиче историчар Мирослав Перишић у књизи *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*: „Европа је у 19. и 20. веку имала магичну привлачност за младе људе са Балкана. У европске земље одлазило се по националном задатку, ради успостављања политичких и дипломатских веза, због трговине, у 19. веку у потрази за добрим еспапом, било је и појединачног авантуристичког отискивања у другачији свет, загледаности у тај свет и његовог упознавања, али у значајној мери и ради школовања, стицања и усавршавања знања, освајања науке“.¹³ Истраживања Љубинке Трговчевић изнета у књизи *Планирана елита* показују да је континуирано школовање српских интелектуалаца на европским универзитетима успостављено за владе Милоша Обреновића.¹⁴ За време Краљевине Србије, изузимајући године Првог светског рата, највећи број студената из Србије школовао се на универзитетима у: Аустро-Угарској (36,7%), Немачкој (23,2%), Русији (16,7%), Француској (15,2%), Швајцарској (3,8%), Белгији (2,4%) и незнатан број у Италији, Атини и Мадриду.¹⁵

Нова југословенска власт успостављена по окончању Другог светског рата наставила је са политиком организованог школовања младих људи у иностранству. Како је кључни правац југословенских просвет-

концентрисаних дечјих насеља у Банату израђен на основу тачке 6 одлуке повереника за социјалну политику Националног комитета ослобођења Југославије бр. 273 од 8. децембра 1944. године, 24. децембар 1944.

¹² У периоду од јануара до септембра месеца више транспорта југословенске деце упућено је на опоравак у домове за децу без родитељског старања широм Бугарске. Више у: С. П. Тодосијевић, *н. д.*

¹³ Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд, 2008, стр. 27.

¹⁴ Кнез Милош је 1830. године упутио шесторицу младића на студије медицине, и по једног на студије фармације и сликарства, а неке и на изучавање војних наука на академије у Влашкој и Русији. Државне стипендије за школовање у иностранству први пут су додељене 1839. тако да се управо ова година узима за почетак остварења замисли о планском школовању младих из Србије у иностранству. Љубинка Трговчевић, *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд, 2003.

¹⁵ Исто.

них власти после 1945. био усмерен ка „експанзији високог школства“, у недостатку довољног броја високошколских установа свих струка, један од начина решавања проблема било је и упућивање студената на школовање у иностранству. Већ 22. маја 1945. године Комисија за обнову Универзитета у Београду издала је саопштење у ком је исказана потреба за слањем „младих даровитих људи на високе научне институције у иностранство“.¹⁶

У јесен 1945. ова стара/нова политика попримила је нову димензију. Организовано слање младих нараштаја на школовање у иностранство увек и искључиво се односило на младиће и девојке стасале за похађање високошколских установа. Септембра 1945. нова југословенска власт направила је преседан – на школовање у неколико суворовских училишта у СССР-у упутила је више од деведесет дечака узраста од девет до 14 година.¹⁷

У периоду од 1945. до 1947. на школовање у СССР упућено је 5.135 слушаца и питомаца из Југославије.¹⁸ У првим послератним годинама планови Јосипа Броза Тита и југословенског политичког и војног врха о стварању снажне и бројне армије по совјетском узору нису се могли остварити без помоћи СССР-а, који се наметао као „природан“ савезник. Стаљин је о амбициозним плановима југословенског врха имао потпуно другачије мишљење. Он је отворено сугерисао да Југославији таква војска није потребна све док постоји Црвена армија.¹⁹

Југословенски суворовци

За слање југословенске деце у СССР у септембру 1945. године било је одговорно Политичко одељење Министарства народне одбране Демократске Федеративне Југославије. Са прописима за полазнике суворовских училишта било је упознато и југословенско министарство народне одбране. Тражила су се мушка деца узраста девет до десет година. У обзир су долазила здрава деца за коју се процењивало да су „апсолутно способна за војну службу“. Експлицитно се наводило: „ни у ком случају не одабирати децу која трпе од ноћног мокрења пода се“. Уз сваког селектованог су морала „путовати“ и његова лична акта (крштеница, карта медицинског прегледа са закључком лекара специјалисте тј. терапеута, хирурга, неуропатолога, окулисте, специјалисте за

¹⁶ М. Перишић, *н. д.*, стр. 83.

¹⁷ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/1, Услови за пријем деце у суворовска училишта, 1945.

¹⁸ М. Перишић, *н. д.*, стр. 225.

¹⁹ Исто, стр. 225–226.

ухо, грло, нос, са закључком о способности за војну службу, исправа о пелцовању, исправа о образовању) преведена на руски. На основу грађе која се чува у фонду Главне политичке управе Војноисторијског архива у Београду види се да је за пут у СССР првобитно одабрано 90 дечака, које је до 15. септембра 1945. требало распоредити у четири суворовска училишта: Казанско, Саратовско, Горковско и Кујбишевско.²⁰ На основу грађе објављене у књизи *Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*, затим података из личних карактеристика већине југословенских сувороваца које се чувају у поменутом фонду, као и на основу података из спискова имена дечака који су приликом посете Југославији у лето 1947. најпре упућени кући да би се потом придружили остатку групе у Мељинама, може се закључити да је у јесен 1945. из Југославије у СССР упућено бар 96 дечака који су били распоређени у најмање пет училишта (Калининско, Орловско, Новочеркаско, Курско, Ставропољско).²¹

Дечаци одабрани за пут и школовање у СССР-у представљали су прилично шаренолику скупину која је у великој мери одступала од прописаних стандарда који су важили у свим суворовским училиштима. Аутор извештаја под називом „О леговању сувороваца“ је приметио, приликом посете 91 питомца Југословена у пратњи пет совјетских официра леговалишту у Мељинама од 27. јуна до 20. августа 1947, следеће: „Од совјетских малишана у те школе иду (како кажу совјетски официри) синови народних хероја, појединих генерала, погинулих борца у Отаџбинском рату. Са наше стране, по мом мишљењу, избор малишана за ову школу није био баш најбољи – има их доста који имају родитеље, неким нико није учествовао у партизанима, има случајева да су по два брата, који имају родитеље, упућени у то училиште итд.“²²

Увид у расположиву грађу показује да се у случају групе из Југославије која је упућена у суворовска училишта радило о дечацима који су у неким случајевима били премлади или престари за ову врсту школе. Било је питомаца који су у тренутку поласка имали мање од девет година, што је била доња старосна граница прописана правилима суворовских училишта. Од 96 дечака њих 35 или око трећине групе није имало једног или оба родитеља, у неким случајевима ни ширу породицу. Када је група југословенских сувороваца посетила Југославију у лето 1947. године, зна се да је по доласку у земљу један број питома-

²⁰ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/1, Услови за пријем деце у суворовска училишта, 1945.

²¹ Видети Прилог бр. 1.

²² ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Извештај о леговању сувороваца, Прилог извештају.

ца, односно они који су имали код кога да оду, могао напустити групу и придружити јој се накнадно у Мељинама. Том приликом на територију Босне и Херцеговине упућена су двадесет четири питомца,²³ на територију Црне Горе упућено је четрнаест дечака,²⁴ на територију Војводине десет,²⁵ у Београд девет²⁶ и на територију Србије седам.²⁷ Најмање двадесет седам дечака није имало кога да посети, што значи да не само да нису имали родитеље већ ни ближе или даље чланове породице спремне да их прихвате. Велики број дечака који су се придружили групи у септембру 1945. били су до тада штићеници дома за сирочад у Јајинцима.²⁸ Југословенски суворовци су већином потицали са села, из сиромашних или породица скромног имовинско стања. Међу њима се налазио одређени број оних који су једног или оба родитеља, најчешће оца, изгубили у рату. У неким случајевима родитељи су страдали као партизани, али је било случајева дечака чији су родитељи страдали као цивили, у актима директног терора. Појединим дечацима родитељи су умрли пре рата. Међу југословенским суворовцима није било синова народних хероја, државних, партијских или војних функционера. Новија истраживања, пре свега руских историчара, показују да је социјална структура сувороваца који су се регрутовали у СССР-у била слична социјалној структури сувороваца који су се регрутовали у Југославији и другим земљама народне демократије. Радови новијег датума указују на дискутабилно тумачење суворовске војне школе као оне која баштини најбоље војне традиције Русије и СССР-а. Суворовска војна училишта су доживела своју пуну експанзију тек за време и након Другог светског рата, када су се у њима превасходно школовали ратни сирочићи и деца из социјално угрожених породица.²⁹

²³ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Шесте армије, 2. јула 1947.

²⁴ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Персоналној управи ЈА Четвртог одељењу у вези акта бр. 423 од 5. августа 1947.

²⁵ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Треће армије, 2. јула 1947.

²⁶ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком отсеку Команде града Београда, 2. јула 1947.

²⁷ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Прве армије, 2. јула 1947.

²⁸ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/3, О дјецци која се налазе у суворовским училиштима у Совјетском Савезу.

²⁹ Краткий кадетский военно-исторический словарь / Сост. А. Н. Шишков, А. А. Ковалёв. — М.: ОЛМА МедиаГрупп, 2007; Суворовские, нахимовские. Суворовские-военные и нахимовские военно-морские училища Сб / Авт-сост ГП Толокольников - М, 2003; <http://cheloveknauka.com/suvorovskie-voennye-uchilischa-povolzhya-1943-1964-gg-osnovnye-etapy-stanovleniya-i-razvitiya#ixzz3lniZhwOa>; <https://en.wikipedia.org/>

Какав је утисак на дечаке од, у неким случајевима осам, већином девет, десет или једанаест година, који су углавном расли по босанско-херцеговачким, црногорским и српским селима, без једног или оба родитеља, можда без игде икога, са једва понеким или ниједним разредом основне школе, оставила земља у коју су стигли септембра 1945. године? За њихове старије колеге и земљаке, за младе југословенске официре, прекаљене борце, она је представљала обећану земљу. У својим забелешкама из 1947. Бранко Шотра је написао: „Преко тридесет година слушах, читам, говорим и сањам о бескрајној, бесмртној, непобедивој и драгој матјерички Русији и ето, наједном лебдим лагано у ваздуху на путу у центар СССР-а, у Москву“.³⁰ У првим годинама после Другог светског рата СССР је уживао огроман углед не само међу југословенским и комунистима источноевропских земаља већ и широм света. Број комуниста у свету изван Совјетског Савеза порастао је после Другог светског рата у односу на време пре рата за око четири пута. У скоро свим западноевропским земљама комунисти су на првим изборима после рата добили између 10% и 29% гласова. У земљама у којима до рата нису имали никакву популарност, попут: Шведске, Данске, Норвешке, Белгије и Холандије, комунисти су на изборима освајали и до 10% гласова.³¹ Непосредно по окончању рата СССР је баштинио капитал највеће људске жртве. Од свих земаља учесница Другог светског рата, он је изашао са убедљиво највећим људским губицима. „Људске жртве биле су толике да их није било могуће ни приближно пребројати, а процене које се крећу од 20 до 26 милиона изгинулих, и по мишљењу појединих совјетских и страних истраживача ближе су другој него првој цифри“. Михаил Гелер и Александар Некрич у књизи *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза* наводе податак да је Велика Британија, укључујући Комонвелт, изгубила у рату 452.000 војника и 60.000 цивила, што је четрдесет два пута мање од совјетских жртава. Сједињене Америчке Државе изгубиле су 295.000 војника, што је седамдесет два пута мање од броја совјетских жртава у Другом светском рату.³²

Све оно што је СССР представљао и све оно што су, бар Југословени, мислили да представља, стављено је под знак питања када је совјет-

wiki/Suvorov_Military_School; <http://cheloveknauka.com/suvorovskie-voennye-uchilischapovolzha-1943-1964-gg-osnovnye-etapy-standovleniya-i-razvitiya>

³⁰ Необјављене белешке Бранка Шотре из Совјетског Савеза 1947. године, Збирка Војног музеја у Београду.

³¹ М. Перишић, *н. д.*, стр. 184–185.

³² Михаил Гелер, Александар Некрич, *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза*, Подгорица, 2000, стр. 411.

ска стварност, по многима, почела да показује једно потпуно другачије лице. Савка Дапчевић Кучар је у својим мемоарским записима `71. *Хрватски снови и стварност* истакла да су то били најтежи дани у њеном животу који завређују посебну књигу. Совјетски Савез је, по њеном мишљењу, био земља у којој је „рат убијао и дуго после завршетка“.³³ Становништво свих делова СССР-а било је захваћено огромним сиромаштвом. Земља је била економски исцрпљена. Рат је оставио пустош: 32.000 индустријских предузећа и 100.000 пољопривредних добара било је уништено. У прве две године после рата укупна економска производња је била мања у односу на ратне године јер је пресељену индустрију требало са ратне преоријентисати на мирнодопску производњу. Пољопривредна производња била је у паду између 40% и 50% у односу на предратни период. Површине обрадиве земље смањиле су се са 118 на 84 милиона хектара, док је број способних за рад опао за трећину. У лето 1946. незапамћена суша додатно је опустошила обрадиве површине.³⁴ Са друге стране, сложени међународни односи, гломазан државни апарат, Стаљинови планови о проширењу политичке и војне моћи у Европи и свету, држање у подређеном положају унутар сопствене интересне сфере значајног броја европских држава, додатно су отежавали економску ситуацију и стварали атмосферу високог степена затворености совјетског друштва и државе. У таквој ситуацији се подразумевало успостављање контроле над појединцима, пре свега над странцима.³⁵

За разлику од младића и девојака, одраслих људи, који су имали не само огромно знање већ и различите представе и предрасуде о совјетском друштву и политици, југословенски дечаци суворовци о СССР-у највероватније нису знали ништа или једва понешто. Однос према свим а не само према најмлађим југословенским питомцима на различитим совјетским војним школама је био такав да су „од првог дана стављени у положај потпуне војно-хијерархијске, политичке и материјалне зависности искључиво од режима совјетске армије и воље управе академије и училишта. Такав однос могуће је пратити кроз строго контролисан начин живота, рада и мишљења, кроз држање у вишеструкој изолацији и то у односу на руске официре, у односу на југословенску Војну мисију и опуномоћеника ЦК КПЈ у Москви, у односу на њихове породице у Југославији и у опште на информисаност о збивањима“.³⁶ То се најбоље

³³ Savka Dapčević Kučar, *`71 Hrvatski snovi i stvarnost*, 1–2, Zagreb, 1997.

³⁴ М. Перишић, *н. д.*, стр. 186–187.

³⁵ *Исто*, стр. 225.

³⁶ *Исто*, стр. 227.

видело када је група од деведесетак југословенских сувороваца стигла у посету Југославији у јуну месецу 1947. на летовање.³⁷

Поред петорице совјетских васпитача који су све време били са групом у Мељинама за организацију живота у летовалишту била је задужена и неколицина југословенских васпитача који су одмах приметили да међу југословенским суворовцима има много оних који су почели да заборављају језик. У једном од извештаја се наводи: „Обзиром да су омладинци били већ почели заборављати наш језик настојали смо (поред тога да међусобно и на часовима говоре српско-хрватски) да се чешће налазе у друштву наших пионира. Тако су два-три пута долазили њима у посету пионери који су били на летовању у Херцег Новом – они су ишли њима два пута, а са пионирима Мељина и Зеленике (којих има мало) били су сваки дан играли лопте, купали се итд. Пионери Мељина једанпут су приредили и приредбу за њих. У погледу знања нашег језика много су више одмакли они који су били на отсуству кући. Сви они кад су се вратили говорили су међусобно нашим језиком, док оне који нису ишли на одсуство тешко је било нагнати да говоре међусобно нашим језиком. Неколико њих пошли су у СССР са врло мало обновљеним знањем нашег језика“.³⁸ Далеко већим проблемом се сматрала незаинтересованост за прилике у Југославији. Југословенски васпитачи су приметили: „Када им се говорило о Народно-ослободилачкој борби ту је интересовање било велико – тражили би да не иду на купање него да им се још прича и чита о томе; прилично интересовање је било и за омладински покрет – док кад им се говорило о Југославији и о томе како се данас живи у њој тешко их је било заинтересовати.“³⁹ Због овакве ситуације сматрало се да се морају предузети одређене мере. Поред политичког часа, који се одржавао сваки дан од 8.30 до 10 часова,⁴⁰ предузимане су и друге, конкретније мере. У једном од извештаја

³⁷ У Југославију су допутовали 27. јуна 1947. године. Првих пет дана провели су у Београду. Један дан боравили су у Сарајеву. Након четрдесетодневног боравка у Мељинама упутили су се на омладинску пругу Шамац–Сарајево, где су остали два дана. На крају су у Београду провели још два дана. У Београду и у Сарајеву групу су напустили они који су на двадесет дана отишли својим кућама. Крајем јула придружили су се остатку групе на летовању у Мељинама. ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Извештај о летовању сувороваца.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто. У оквиру политичког часа одржана су следећа предавања: из Народно-ослободилачке борбе (о устанку код нас; Прва пролетерска и остале наше пролетерске бригаде; о непријатељским офанзивама (подробније о петог); о сусрету с Црвеном армијом; Тито наш врховни командант; о јунаштву у Народноослободилачкој борби и нашим народним херојима; о братству и јединству које се исковало кроз Народноослободилачку борбу; народна власт и наше државно уређење (стварање народних од-

стоји: „Омладинци нису знали наше песме... Успели смо их научити неколико песама простије мелодије (Крај Сутјеске хладне воде, На корду-ну гроб до гроба и сл.). Када су пошли за СССР у Београду смо им набавили збирке нотираних наших борбених песама које ће учити на часовима певања у школи. У Београду смо им набавили и дали им да понесу са собом и библиотеку од 15000 динара, неколико портрета Маршала Тита итд“.⁴¹ Оваква ситуација забрињавала је и југословенске васпитаче, који су редовно слали извештаје о југословенским суворовцима који су све мање били Југословени а све више Совјети. Због тога је једна од оцена гласила: „Углавном било је врло корисно што су наши суворовци дошли на летовање у своју земљу. Они су као деца пошли у СССР – тамо су се две године налазили измешани са руским малишанима – учили су руски језик, многи нису знали ништа за своју родбину – неки су већ били заборавили наш језик и почели су заборављати да су југословени. Боравком два месеца код нас – не само што су се добро одморили, него су се видели са својом родбином, упознали су своју земљу, упознали се са животом у њој и борбом нашег народа, обновили знање нашег језика – и просто схватили да су и они младићи наше земље – југословени, што је важно пошто ће они по завршетку школе бити официри наше Армије. Мислим да би они требали сваке године да долазе овамо на летовање и да би их требало када дођу пуштати дуже кући на одсуство (мало је 20 дана)“.⁴²

Овакав и слични извештаји узнемирили су Главну политичку управу ЈА која је била задужена за организовање одласка Југословена на суворовска училишта, као и сам врх Југословенске армије па је по-

бора и прво заседање АВНОЈ-а; проглашење Републике; која је разлика између старе и нове власти; како је била економски заостала стара Југославија; разореност наше земље у току рата и почетак њене обнове после рата; наш петогодишњи план); о омладинском покрету (како је живела омладина у бившој Југославији; омладина у НОБ-у (Први и Други конгрес); Трећи конгрес и омладина у обнови земље; омладинске пруге и радне акције; народна омладина – широка, јединствена и васпитна омладинска организација; пионири код нас); о организацијама које су биле организатори и предводници НОБ-а и данас изградње земље (о нашој Партији; о СКОЈ-у; шта је Народни фронт и како је створен); културно-просветна предавања (о првим јужнословенским државама; о хајдучима и ускоцима; о Матији Гупцу и борби хрватских и словеначких сељака против Аустро-Угарске; о српском устанку; о борби црногорског народа против Турака; о Илинденском устанку и борби македонског народа; о Југославији (географски положај, становништво, државно уређење); о богатству наше земље; о лепотама наше земље; о нашем мору; Његош и Мажуранић и њихова дела *Горски вијенац* и *Смрт Смаил-аге Ченгића*; о Змају, Бранку Радичевићу, Ђури Јакшићу и нашим песницима). ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Извештај о политичким предавањима за суворвце.

⁴¹ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Извештај о летовању сувороваца.

⁴² Исто.

кренута иницијатива за „стварање неких војних училишта код нас налик на суворовска војна училишта у СССР-у“. Сматрало се да за почетак треба основати два оваква училишта. Једно би припремало питомце за морнаричку академију. Друго би припремало питомце за пешадију и остале родове. Сматрало се да би училиште за морнарицу требало сместити у Дубровник, где је некада постојала поморска академија а училиште за пешадију у Аранђеловац, у касарне где је некада био штаб армије. Размишљало се о томе да пешадијско училиште понесе име неког народног хероја попут: Саве Ковачевића, Луна Миловановића, Филипа Кљајића, Франца Рожмана, а морнаричко „име које би било везано за Бокешку буну (неке најпознатије личности из ове буне) или за имена официра који су 1941 године минирали брод и на њему погинули само да не би пао у руке непријатеља“. Школовање у овим школама требало је да траје седам година. Школе би имале карактер припремних војних школа или гимназија. Наставни програм требало је да буде базиран 75% на средњошколској и 25% на војностручној и војнополитичкој настави. Средњошколска настава би обухватала предмете из средње школе. Једна од новина је било и учење енглеског језика од трећег разреда. Овако организована училишта би примала мушку децу старости од седам до 13 година. Предност је требало да имају деца југословенских официра, генерала, народних хероја, погинулих бораца, ратна сирочад, деца „наших руководилаца, оданих грађана, ударника“. Отварање првог оваквог училишта планирано је за 1. септембар 1948. године.⁴³

Повратак

Доношење резолуције под називом „О стању у КПЈ“, познатије као Резолуција Информбироа на Другом заседању Информбироа у Букурешту (20–28. јуна 1948) означило је почетак разлаза Југославије и СССР-а. Да се сукоб на релацији две партије и државе могао наслутити и раније, говоре многи показатељи а један од њих је и одлука Политбироа ЦК КПЈ од 19. фебруара 1948. која је гласила: „Не слати људе на школовање у СССР“.⁴⁴ О овом сукобу југословенски питомци на војним школама у СССР-у нису скоро ништа знали до момента када је донета одлука о повратку. Током 1948. године на школовању у СССР-у била су 1.894 војна лица из Југославије. У тренутку објављивања Резолуције у СССР-у

⁴³ ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/8, Материјал за дискусију по предлогу стварања припремних војних училишта код нас.

⁴⁴ М. Перишић, *н. д.*, стр. 238.

их се затекло 1.424. По југословенским изворима, у земљу су се вратила 1.082 официра, док су 342 остала у Совјетском Савезу.⁴⁵

Не може се са сигурношћу рећи да ли су питомци суворовских училишта улазили у овај број. Од деведесетак југословенских дечака који су се септембра месеца 1945. упутили на школовање у СССР, 64 су остала у СССР-у.⁴⁶ Остали су се вратили у земљу до септембра 1948. године.⁴⁷ Овој групи припадала су шеснаесторица југословенских сувороваца који су након посете Југославији у лето 1947. одбили да се врате на школовање у СССР.⁴⁸

Тешко је рећи шта је пресудно утицало на већину југословенских сувороваца да у септембру 1948. ипак не напусте СССР. У скоро 50% случајева радило се о дечацима који нису имали коме и где да се врате.⁴⁹ Након несрећног детињства проведеног у Југославији за време рата, без родитеља и у немаштини, долазак на школовање у СССР, где су се без обзира на све одлике послератне свакодневице први пут срели са удобним смештајем, редовним оброцима, морао је деловати као радикална прекретница набоље. Са друге стране, притисак да потпишу Резолуцију вероватно се није могао мерити са обећањима да ће им бити омогућено да заврше школу, студирају и даље напредују у животу и каријери. У таквој ситуацији повратак у Југославију за њих је могао значити само повратак на старо, што су по свему судећи желели да оставе за собом.

Дечаци који су се вратили у Југославију имали су потпуно другачије мотиве. Упоредна анализа података из различитих извора показује да су се у овој групи налазили пре свега дечаци који су у јуну 1947. привремено напустили групу која се одмарала у Мељинама како би посетили своје породице. Највише седам дечака у овој групи није имало

⁴⁵ Исто, стр. 251.

⁴⁶ Видети Прилог бр. 2.

⁴⁷ Видети Прилог бр. 3.

⁴⁸ На основу расположиве грађе може се тврдити да су у овој групи сигурно били: Сафет (Ибрахима) Ибрахим, који је покушао да побегне пре доласка групе у Југославију тј. приликом заустављања воза у Темишвару, и Ровчанин Радован који је заједно са Јекнић (Богдана) Стеваном побегао из одмаралишта у Мељинама. ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/6, Допис Пограничног одељења Министарства унутрашњих послова НР Србије Управи државне безбедности за НР Србију по предмету Ибрахима Сафета који се налази у Румунији у затвору, 2. јул 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Персоналној управи ЈА Четвртог одељењу у вези акта бр. 423 од 5. августа 1947.

⁴⁹ Видети Прилог бр. 4.

живе родитеље или некога од чланова породице ко би их прихватио.⁵⁰ Да је контакт са породицом у лето 1947. одиграо једну од кључних улога при доношењу одлуке да се школовање у СССР-у прекине, видело се још у време посете Југославији. Да би се предупредили инциденти, јер се могло претпоставити да ће родитељи вршити притисак на децу да остану кући, Главна политичка управа ЈА је све дечаке који су привремено напустили групу како би неко време били са својим породицама ставила под неку врсту присмотре. Сви који су се задржали на територији Војводине поверени су Политичком одељењу Треће армије, на територије Србије Политичком одељењу Прве армије, на територије Београда и Земунa Политичком одељењу Команде града, на територије Босне и Херцеговине Политичком одељењу Шесте армије, на територији Црне Горе штабу Тринаесте бригаде Двадесет девете дивизије у Титограду. Преко својих најближих јединица одговорни је требало да воде бригу о њима за време боравка на одсуству и обезбеде да се сви у одређено време врате и упуते у Мељине.

До које мере су деца била под утицајем својих родитеља и поред организоване присмотре, видело се када су допутовала у Мељине. У једном од извештаја се говорило о деци која након доласка у Мељине нису хтела да слушају своје совјетске васпитаче. Забележено је да су се тукла и да су била „врло недисциплинована“. Забележена су два случаја бекства из одмаралишта.⁵¹

Од септембра 1948. до априла 1952. југословенске власти су преко разних инстанци слале демарше којима су захтеване информације о југословенским суворовцима који су остали у СССР-у после септембра 1948. године. Сваки од њих, сем последњег, остао је без одговора.⁵²

⁵⁰ Видети Прилог бр. 5.

⁵¹ Ровчанин Радован који је заједно са Јекнић (Богдана) Стеваном побегао из одмаралишта у Мељинама. Ровчанин се није вратио у СССР, док је Јекнић био у групи питомаца која је остала у СССР-у и након септембра 1948. године. ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Персоналној управи ЈА Четвртом одељењу у вези акта бр. 423 од 5. августа 1947.

⁵² Југословенски генералштаб је интервенисао 21. септембра 1948. године преко совјетског војног изасланике у Београду; 29. октобра 1948. године – југословенски војни изасланик у Москви Јовићевић обавестио је Генералштаб да је уложио молбу у вези са подацима о Југословенима суворовцима али да није добио никакав одговор; 20. априла 1949. – Амбасада ФНРЈ у Москви упутила је ноту МИП-у СССР-а на коју није дат никакав одговор; 11. јуна 1949. – МИП ФНРЈ упутио је ноту Влади СССР-а на коју није добијен никакав одговор; 25. јула 1949. – представник југословенског МИП-а Вејвода усмено је интервенисао код саветника совјетске амбасаде у Београду Шнјукова; 30. јула 1950. – југословенски отправак послова у Москви усмено је интервенисао код МИП-а СССР-а; 25. маја 1951. – Амбасада у Москви је предала *aide-memoire*; 24. септембра 1951. –

Априла месеца 1953. Југославија је преко организације Уједињених нација покренула иницијативу за повратак деце југословенских држављана, не само из СССР-а већ и из других источноевропских земаља, као и тзв. „украдене деце“⁵³ која су током Другог светског рата одузета родитељима и одведена углавном у Немачку и Аустрију, где су у међувремену одрасла и стекла нове породице. Посебно је значајно нагласити да се ова иницијатива поклопила са убрзавањем активности у вези са репатријацијом „грчке деце“ и њиховим поновним спајањем са родитељима, од којих су многи живели у земљама „народне демократије“⁵⁴ и са репатријацијом „немачке деце“, која су након логорисања

Амбасада у Москви је предала ноту број 392, на коју није одговорено; 15. априла 1952. – југословенски отправник послова у Москви Ђурић је усмено интервенисао код МИП-а СССР-а и тражио одговор на југословенску ноту број 392 уручену 24. септембра 1951. године. Том приликом начелник одељења МИП-а СССР-а који је примио Ђурића је одговорио „да је нама познат њихов став, тј. да ће они водити рачуна о жељи деце“. Након пуне три године била је ово прва вест о 63 југословенска суворовца. АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1953, фасц. 86, досије 15, Пов. бр. 44382, 5-7, Писмо Арса Милатовића амбасади ФНРЈ у Москви са основним подацима и прегледом дипломатских демарша који су упућивани надлежним совјетским органима у настојању да се поврате у земљу југословенска деца која су 1948. године остала на суворовским војним училиштима у СССР-у, 6 април 1953 (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955: тематска збирка докумената*, ур. Радоица Лубурић, Подгорица, 1999).

⁵³ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954. фасц. 88, Досије 22, Пов. бр. 410273, 1-2, Писмо начелника IV одељења Мустафе Виловића I одељењу Државног секретаријата за иностране послове о неуспелим настојањима да југословенске „суворовце“ поврате у ФНРЈ посредовањем Високог комесара ОУН за избеглице и Међународног Црвеног крста, 10. јун 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а*).

⁵⁴ Југославија је још од почетка првих знакова кризе у Грчкој 1945. почела да прихвата политичке избеглице и то, пре свега, бивше припаднике ЕЛАС-а и чланове њихових породица, као и све оне који су се осећали угрожено јер нису прихватили политику краљевске владе. Политичка и материјална помоћ коју је југословенски режим пружио грчким комунистима у њиховом покушају да збаци монархију била је значајна и имала је велики удео и утицај на положај устаничких снага 1946–1949. Као вид испуњавања не само хуманитарних већ и „интернационалних обавеза“, Југославија је од почетка 1948. до пролећа 1949. прихватала и децу која су из устаничких подручја (подручја уз северну грчку границу), организовано, уз помоћ Привремене владе и ДАГ-а пребацивана на југословенску територију. Прихваћено је око 11.000 деце од којих је 2.000 било смештено у посебне, за ту сврху основане дечије домове у Војводини, Хрватској и Словенији. Бригу о њима преузео је Југословенски Црвени крст. Проблем је настао када је у лето 1948. дошло до отвореног погоршања а онда и прекида односа између Југославије и СССР-а јер су се грчки комунисти ставили на страну Совјета. Овакав став довео је и до прекида односа југословенских и грчких комуниста. У наредних неколико година компликовани и сложени односи између две партије који су представљали само једну од манифестација сложених међународних односа Хладним ратом захваћеног света додатно су искомпликовали положај грчких малишана, од којих ће многи успети да се споје са родитељима који су се у међувремену преселили у земље „народне демократије тек после 1955/1956. године тј. поправљања југословенско-совјетских односа“. Milan Ristović, *Dug povratak kući. Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948–1960*, Beograd, 1998, str. 185–190.

и напуштања земље највећег броја припадника немачке националне заједнице остала, у највећем броју случајева, у домовима за децу без родитељског старања широм Југославије.⁵⁵ Десет година по окончању рата, чије последице нису биле саниране, на „различитим странама“ је постојала спремност која ће у наредном периоду резултирати прокламовањем нове стратегије, која се темељила на идејама о попуштању, коегзистенцији, дијалогу, истичући у први план потребу за превазилажењем граница и супротности. Са друге стране, Хладни рат је повукао оштру границу између дојучерашњих ратних савезника. То се јасно видело из става совјетских власти према питању успостављања првог контакта након шест година између Југославије и њених држављана преко Организације УН-а, коју не само да су бојкотовали СССР и земље „народне демократије“ већ се такође сматрало да све државе које јој припадају и које су јој лојалне не могу припадати Источном блоку. Противљење совјетских власти да дозволе успостављање контакта са југословенским дечацима показало је да је СССР Југославију сматрао земљом с друге стране Зида. Због оваквог става југословенска држава је покушала да нађе други начин, тражећи организацију која би могла да посредује између две, по много чему супротстављене земље. Из писма државног саветника Милана Бартоша Првом одељењу Државног секретаријата за иностране послове „о могућим начинима за решавање проблема повратка југословенских сувороваца“ од 16. јуна 1954. јасно се види да је партнер у посредовању пронађен у Међународној организацији Црвеног крста, будући да су и југословенска и совјетска национална организација Црвеног крста припадале Међународној лиги.⁵⁶

Након Стаљинове смрти 1953. политика совјетске државе према странцима постала је попустљивија. Први чин попустљивости, када су у питању југословенски држављани, био је уперен према фолксдојчерској мањини. Президијум Врховног совјета је јуна 1954. донео указ којим су амнестирани сви југословенски држављани немачке национално-

⁵⁵ У периоду од априла 1951. године када је кренуо први транспорт до децембра 1956. када је кренуо последњи тј. једанаести транспорт „немачке деце“, из Југославије је исељено око 2.000 дечака и девојчица припадника немачке националне заједнице. Више о репатријацији деце припаднике немачке националне заједнице у: Сања Петровић Тодосијевић, „На путу. Репатријација деце, припадника немачке националне мањине у Југославији после Другог светског рата 1948–1956“, *Токови историје*, 3/2012, стр. 190–225.

⁵⁶ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 22, Пов. бр. 410273, 1-2, Писмо начелника IV одељења Мустафе Виловића I одељењу Државног секретаријата за иностране послове о неуспелим настојањима да југословенске „суворовце“ поврате у ФНРЈ посредовањем Високог комесара ОУН за избеглице и Међународног Црвеног крста, 10. јун 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*).

сти, чиме су се стекли услови за њихов повратак кући.⁵⁷ Октобра месеца 1954. совјетске власти су први пут након више година изразиле отворену спремност да дозволе успостављање контакта са југословенским суворовцима.⁵⁸

Дугогодишња одвојеност од породица, са којима од 1948. није постојао никакав контакт, одрастање и школовање, као и даље напредовање у каријери у СССР-у, неминовно су довели до тога да се, у тренутку када се створила могућност за повратак „кући“, испоставило да су од шездесет три југословенска суворовца, колико их је тада било у СССР-у,⁵⁹ чак педесеторица већ имала совјетско држављанство⁶⁰ тако да код њих и није постојао интерес за повратком у Југославију. На основу расположиве грађе види се да је само неколико месеци касније, већ у децембру месецу 1954, југословенска држава почела да третира суворовце као све остале југословенске грађане који се налазе у СССР-у,⁶¹ чиме је њихов проблем престао да се третира као посебан политички проблем.

⁵⁷ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 22, Пов. бр. 48885, 8, Телеграм Добривоја Видића Државном секретаријату за иностране послове да је Президијум Врховног совјета СССР-а амнестирао 784 југословенска грађанина, 29. јун 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*). Крајем 1944. југословенске власти су се одазвале захтеву Совјетског Савеза да ставе на располагање одређени број Немаца за принудни рад у СССР-у. Био је то део процеса скупљања принудне немачке радне снаге који се одвијао у свим земљама источне Европе у које је ушла војска Црвене армије. Као принудна радна снага врбоване су жене од 17 до 35 година и мушкарци од 15 до 45. Због полне и старосне структуре припадника немачке мањине који су затечени у ослобођеним крајевима до краја 1944, већину депортираца су чиниле млађе жене. По историчару Зорану Јањетовићу из Југославије у СССР (углавном Доњецки басен у Украјни) депортовано је између 10.000 и 12.000 људи. По истом аутору, око 1.994 југословенска Немца умрла су на принудном раду у СССР-у. Зоран Јањетовић, *Nemci u Vojvodini*, Beograd, 2009, str. 352–353.

⁵⁸ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 23, Пов. бр. 414014, 7, Телеграм Добривоја Видића Државном секретаријату за иностране послове о посети М. В. Зимјањину који је изјавио да они немају ништа против југословенског контактирања „сувороваца“, али да треба имати у виду да је већина њих преузела држављанство СССР-а, 1. октобар 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*).

⁵⁹ У периоду од 1948. до 1954. од шездесет четири југословенска питомца колико их је остало у СССР-у, један је умро. На основу расположивих података не зна се ко. АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 23, Пов. бр. 414014, 10, Телеграм Добривоја Видића Државном секретаријату за иностране послове да им је Зимјањин предао списак југословенских „сувороваца“, 24. октобар 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*).

⁶⁰ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 23, Пов. бр. 414014, 7, Телеграм Добривоја Видића Државном секретаријату за иностране послове о посети М. В. Зимјањину који је изјавио да они немају ништа против југословенског контактирања „сувороваца“, али да треба имати у виду да је већина њих преузела држављанство СССР-а, 1. октобар 1954. (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*).

⁶¹ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1954, фасц. 88, досије 23, Пов. бр. 415977, 6-7, Писмо Рафаела Табора Добривоју Видићу да „суворовце“ треба третирати као и остале југосло-

Прилог бр. 1⁶²

1. Бајрић (Суле) Хусеин (1935), Курско училиште
2. Бековић Доброслав, Ставропољско училиште
3. Бековић (Алаге) Милош (1933), Калининско училиште
4. Бербић (Османа) Мехо, Новочеркаско училиште
5. Бећић (Беће) Рамо (1936), Курско училиште
6. Бјелак А. Вилко, Ставропољско училиште
7. Боровчанин (Марка) Данило (1937), Новочеркаско училиште
8. Боровчанин (Миће) Влајко, Ставропољско училиште
9. Боснић Дане, Ставропољско училиште
10. Боснић (Душана) Милан, Новочеркаско училиште
11. Бранковић (Илије) Бранко, Новочеркаско училиште
12. Буна Душко, Ставропољско училиште
13. Вјековић Добросав
14. Влаисављевић (Данила) Велимир (1935)
15. Вујовић (Саве) Бранко (1935), Курско училиште
16. Вујовић Саво
17. Вукашиновић (Вукашина) Милан (1934), Новочеркаско училиште
18. Дабић (Радивоја) Иван (1935), Новочеркаско училиште

венске грађане у СССР-у, јер су створени услови да се ово питање убудуће поставља „не само пропагандно него и практично“, 9. децембар 1954. (*Помирење Југославије и СС-СР-а 1953–1955*).

⁶² На основу наведених извора извршен је покушај реконструкције списка југословенских сувороваца. Тамо где је било могуће утврђено је средње име или слово полазника као и година, уколико је било могуће, датум рођења. У највећем броју случајева установљено је у ком од бројних суворовских училишта у СССР-у су били смештени југословенски питомци. АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1953, фасц. 86, досије 15, Пов. бр. 44382, 5-7, Писмо Арса Милатовића амбасади ФНРЈ у Москви са основним подацима и прегледом дипломатских демарша који су упућивани надлежним совјетским органима у настојању да се поврате у земљу југословенска деца која су 1948. године остала на суворовским војним училиштима у СССР-у, 6 април 1953 (*Помирење Југославије и СС-СР-а 1953–1955: тематска збирка докумената*, ур. Радоица Лубурић Подгорица, 1999); личне карактеристике југословенских „сувороваца“ које се чувају у фонду Главне политичке управе Војноисторијског архива у Београду; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Персоналној управи ЈА Четвртом одељењу у вези акта бр. 423 од 5. августа 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Треће армије, 2. јула 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Шесте армије, 2. јула 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Прве армије, 2. јула 1947.

19. Дедић (Хашима) Алага (1935), Калининско училиште
20. Делић (Марка) Радислав (1936), Курско училиште
21. Делић (Марка) Божидар (1935), Курско училиште
22. Дрћелић (Милана) Витомир (1935), Новочеркасско училиште
23. Дулановић И. Бранислав, Ставропољско училиште
24. Ђокић (Стеве) Живан (1936), Новочеркасско училиште
25. Ђурић Л. Блажо
26. Еменовић (Баира) Мехо (1935), Новочеркасско училиште
27. Житић Илија, Ставропољско училиште
28. Земић (Хусе) Хусеин (1936), Курско училиште
29. Зиндовић (Станимира) Живко (1933), Орловско училиште
30. Зукановић (Муше) Мехмед (27. јануар 1934)
31. Илић (Милана) Душан (1934), Новочеркасско училиште
32. Исламовић (Асиса) Осман (1936), Курско училиште
33. Јекнић (Богдана) Стеван (1933), Новочеркасско училиште
34. Јовић (Остоје) Милан (1936)
35. Јурић (Луке) Блажо (1936)
36. Капитановић Селих (1935), Орловско училиште
37. Кевџија (Рада) Стево (21. септембар 1931)
38. Клиновски Ј. Мате (1934), Новочеркасско училиште
39. Коњевић Мумин
40. Корејац (Ахме) Авдо (1935)
41. Крантић (Ибрахима) Мехо (15. август 1935)
42. Крстајић (Станка) Мирко (13. мај 1932)
43. Кувајелић (Обрада) Драгиша (1936)
44. Лазаревић (Ђорђа) Радиша (1936), Новочеркасско училиште
45. Лазаревић (Симе) Гавро
46. Љујић (Милоша) Стеван, Ставропољско училиште
47. Љујић Никола, Ставропољско училиште
48. Љутић (Суље) Узеир
49. Максимовић (Василија) Милан (1935), Новочеркасско училиште
50. Марјановић (Вукоја) Миленко, Ставропољско училиште
51. Милатовић (Вукајла) Веселин (1935), Калининско училиште
52. Миленковић (Николе) Милован (1935), Новочеркасско училиште
53. Мировић (Миља) Миливоје (1936), Калининско училиште
54. Мркајић Гавро, Ставропољско училиште
55. Николић (Јована) Михаило (Босна и Херцеговина)
56. Николић (Лазе) Милисав (Босна и Херцеговина)

57. Николиш (Бранка) Гојко (1936), Калининско училиште
58. Павловић (Драгутина) Милорад (1933)
59. Павловић (Милоша) Томислав (26. јануар 1935), Калининско училиште
60. Пајкановић (Ристе) Милорад, Ставропољско училиште
61. Палдрмић Сава, Ставропољско училиште
62. Палемиш (Анђелка) Јово (1936), Новочеркасско училиште
63. Первић (Шерифа) Јусуф
64. Петровић (Ивана) Стеван (1934), Орловско училиште
65. Петровић (Ристе) Јова (1935), Новочеркасско училиште
66. Петровић (Стевана) Милан, Ставропољско училиште
67. Плавшић Јоца, Ставропољско училиште
68. Поповић (Велимира) Миодраг (1936), Новочеркасско училиште
69. Рабић (Радивоја) Иван
70. Ракановић (Симе) Славко, Ставропољско училиште
71. Ракоњец (Милована) Добрица (24. април 1933)
72. Ранчић (Станка) Методије (1935), Калининско училиште
73. Ратић (Милана) Гојко (1935), Новочеркасско училиште
74. Ристић (Драга) Бранислав, Ставропољско училиште
75. Ровчанин Радован
76. Росандић (Перо) Ставропољско училиште
77. Росић (Милоша) Ђорђе (1933), Орловско училиште
78. Ручков (Бошка) Марко (1935), Курско училиште
79. Савић (Негована) Јово (1935), Новочеркасско училиште
80. Салиховић Омер
81. Сафет (Ибрахима) Ибрахим (1935), Курско училиште
82. Селимовић (Салка) Мухарем, Ставропољско училиште
83. Симић (Будимира) Живота (5. октобар 1931)
84. Симић (Ђорђа) Душан (5. август 1932)
85. Словјак Александар (1934), Калининско училиште
86. Стојић (Остоје) Видоје (1935), Новочеркасско училиште
87. Стричевић (Ћире) Љубиша (1935), Новочеркасско училиште
88. Татић Петар, Ставропољско училиште
89. Темниновић (Мехмеда) Смаин (1935), Курско училиште
90. Терзић, Л. Батрић (1934), Орловско училиште
91. Терзић (Миливоја) Божо (1. јануар 1932)
92. Тешић (Џвијана) Перо (1935), Новочеркасско училиште
93. Хамадановић (Ајда) Сулејман (1934), Калининско училиште
94. Чупић (Семјона) Иван (1935), Новочеркасско училиште

95. Чупић Милош (1933), Орловско училиште
 96. Шаренац З. Душан (1935), Новочеркасско училиште

Прилог бр. 2⁶³

1. Бајрић (Суле) Хусеин
2. Бербић (Османа) Мехо
3. Бећић (Беће) Рамо
4. Бјелак А. Вилко
5. Боровчанин (Марка) Данило
6. Боровчанин (Миће) Влајко
7. Боснић Дане
8. Бранковић (Илије) Бранко
9. Буна Душко
10. Вјековић Добросав
11. Вујовић (Саве) Бранко
12. Вујовић Саво
13. Вукашиновић (Вукашина) Милан
14. Дабић (Радивоја) Иван
15. Делић (Марка) Радислав
16. Делић (Марка) Божидар
17. Дрћелић (Милана) Витомир
18. Дулановић И. Бранислав
19. Ђокић (Стеве) Живан

⁶³ АМИС СРЈ, ПА, СССР, 1953, фасц. 86, досије 15, Пов. бр. 44382, 5-7, Писмо Арса Милатовића амбасади ФНРЈ у Москви са основним подацима и прегледом дипломатских демарша који су упућивани надлежним совјетским органима у настојању да се поврате у земљу југословенска деца која су 1948. године остала на суворовским војним училиштима у СССР-у, 6 април 1953 (*Помирење Југославије и СССР-а 1953–1955*); личне карактеристике југословенских „сувороваца“ које се чувају у фонду Главне политичке управе Војноисторијског архива у Београду; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Персоналној управи ЈА Четвртом одељењу у вези акта бр. 423 од 5. августа 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Треће армије, 2. јула 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Команде града Београда, 2. јула 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Шесте армије, 2. јула 1947; ВИА, Главна политичка управа ЈА, 1774/69/7, Допис Политичке управе ЈА Министарству народне одбране ФНРЈ Политичком одељењу Прве армије, 2. јула 1947.

20. Еменовић (Баира) Мехо
21. Житић Илија
22. Земић (Хусе) Хусеин
23. Зиндовић (Станимира) Живко
24. Илић (Милана) Душан
25. Исламовић (Асиса) Осман
26. Јекнић (Богдана) Стеван
27. Клиновски Ј. Мате
28. Коњевић Мумин
29. Лазаревић (Ђорђа) Радиша
30. Љујић (Милоша) Стеван
31. Љујић Никола
32. Љутић (Суље) Узеир
33. Максимовић (Василија) Милан
34. Марјановић (Вукоја) Миленко
35. Миленковић (Николе) Милован
36. Мркајић Гавро
37. Николић (Јована) Михаило
38. Николић (Лазе) Милисав
39. Пајкановић (Ристе) Милорад
40. Палдрмић Сава
41. Палемеш (Анђелка) Јово
42. Првић (Шерифа) Јусуф
43. Петровић (Ристе) Јова
44. Петровић (Стевана) Милан
45. Плавшић Јоца
46. Поповић (Велимира) Миша
47. Ракановић (Симе) Славко
48. Ратић (Милана) Гојко
49. Ристић (Драга) Бранислав
50. Росандић Перо
51. Росић (Милоша) Ђорђе
52. Ручков (Бошка) Марко
53. Савић (Негована) Јово
54. Салиховић Омер
55. Селимовић (Салка) Мухарем
56. Стојић (Остоје) Видоје
57. Стричевић (Ђире) Љубиша

58. Татић Петар
59. Темниновић (Мехмеда) Смаин
60. Терзић Л. Батрић
61. Тешић (Џвијана) Перо
62. Чупић (Семјона) Иван
63. Чупић Милош
64. Шаренац З. Душан

Прилог бр. 3⁶⁴

1. Бековић Доброслав
2. Бековић (Алаге) Милош
3. Боснић (Душана) Милан
4. Влаисављевић (Данила) Велимир
5. Дедић (Хашима) Алага
6. Ђурић Л. Блажо
7. Зукановић (Муше) Мехмед
8. Јовић (Остоје) Милан
9. Јурић (Луке) Блажо
10. Капитановић Селих
11. Кевџија (Рада) Стево
12. Корејац (Ахме) Авдо
13. Крантић (Ибрахима) Мехо
14. Крстајић (Станка) Мирко
15. Кувајелић (Обрада) Драгиша
16. Лазаревић (Симе) Гавро
17. Милатовић (Вукајла) Веселин
18. Мировић (Миља) Миливоје
19. Николиш (Бранка) Гојко
20. Павловић (Драгутина) Милорад
21. Павловић (Милоша) Томислав
22. Петровић (Ивана) Стеван
23. Рабић (Радивоја) Иван
24. Ракоњец (Мирована) Добрица
25. Ранчић (Станка) Методије
26. Ровчанин Радован
27. Сафет (Ибрахима) Ибрахим

⁶⁴ Исто.

28. Симић (Будимира) Живота
29. Симић (Ђорђа) Душан
30. Словјак Александар
31. Терзић (Миливоја) Божо
32. Хамадановић (Ајда) Сулејман

Прилог бр. 4⁶⁵

1. Јурић (Луке) Блажо
2. Капитановић Селих
3. Милатовић (Вукајла) Веселин
4. Ранчић (Станка) Методије
5. Сафет (Ибрахима) Ибрахим
6. Словјак Александар
7. Хамадановић (Ајда) Сулејман

Прилог бр. 5⁶⁶

1. Бајрић (Суле) Хусеин
2. Бербић (Османа) Мехо
3. Бећић (Беће) Рамо
4. Буна Душко
5. Вјековић Добросав
6. Вујовић (Саве) Бранко
7. Вујовић Саво
8. Дабић (Радивоја) Иван
9. Дрђељић (Милана) Витомир
10. Еменовић (Баира) Мехо
11. Житић Илија
12. Земић (Хусе) Хусеин
13. Илић (Милана) Душан
14. Клиновски Ј. Мате
15. Коњевић Мумин
16. Максимовић (Василија) Милан
17. Мркајић Гавро
18. Палдрмић Сава

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Исто.

19. Палемиш (Анђелка) Јово
20. Плавшић Јоца
21. Поповић (Велимира) Миша
22. Ратић (Милана) Гојко
23. Росандић Перо
24. Салиховић Омер
25. Стојић (Остоје) Видоје
26. Татић Петар
27. Чупић Милош
28. Шаренац З. Душан

Summary

Sanja Petrović Todosijević, MA

„Making“ Heroes. Education of Yugoslav Schoolboys in Suvorovsky Military Schools in USSR, 1945–1954

The attitude of the new Yugoslav state towards the children-warriors or „children soldiers“ was not identical to the treatment that other children had. Considering them – as a socially handicapped category, on one hand, but also as those who were expected to give the greatest contributions in the future since they grew up „in the State’s bosom“, on the other – Yugoslav government decided in September 1945 to send more than ninety boys aged 9–14 to a few military colleges in Suvorovsky, USSR. Sending Yugoslav boys to Soviet schools was not only a proof of good bilateral relations, but it also demonstrated a huge desire of the new Yugoslav authorities to build their own army according to the Soviet pattern. The severance between Yugoslavia and USSR in 1948 permanently determined the destiny of the Yugoslav schoolboys, located in Suvorovsky military schools. Available military sources say that more than sixty schoolboys (out of ninety) remained in USSR, while the others have returned to Yugoslavia before September 1948. In April 1953 Yugoslavia launched an initiative through the United Nations for the return of Yugoslav citizens’ children.

